

DJEČJA USMENOST I USMENOST O DJETINJSTVU U HRVATSKOJ ETNOLOGIJI I FOLKLORISTICI

JELENA MARKOVIĆ

Institut za etnologiju i folkloristiku
10000 Zagreb, Šubićeva 42

UDK 398.21(497.5)

Pregledni znanstveni rad
Review article
Prihvaćeno: 15. 6. 2009.

U tekstu autorica promišlja istraživačke interese u hrvatskoj etnologiji i folkloristici koji parcijalno povezuju koncepte usmenosti i djetinjstva, a izranjaju ponekad iz gotovo neovisnih istraživačkih rukavaca i istraživačkih tradicija.

Ključne riječi: *djeca, djetinjstvo, dječji folklor, usmenost djece, usmenost o djetinjstvu, pričanja o životu, pričanja o djetinjstvu, hrvatska etnologija i folkloristika*

UVOD

U ovom tekstu namjera mi je prikazati aktualne spoznaje u hrvatskoj etnologiji i folkloristici koje su promišljane na čvorištu često "slučajnih" susreta, mimoilaženja i preplitanja ključnih koncepata relevantnih za istraživanje pričanja o djetinjstvu djece¹ i odraslih, a to su djetinjstvo i usmenost. Želim prikazati kako su se mijenjala relativno neovisna i često autonomna zanimanja za: usmenost djece u folkloristici i/ili usmenost o djetinjstvu u etnologiji (rijetko i obrnuto). Istodobno želim prikazati kako se mijenjao interes folkloristike za neartificijelne, govorne žanrove, posebice pričanja o životu, odnosno pričanja o vlastitom iskustvu, pričanja u svakodnevici te odnos

¹ Pričanja o djetinjstvu djece prije bismo mogli nazvati pričanja djece o vlastitom iskustvu ili pričanja djece o životu budući da njihov životni ciklus nije toliko odmakao da bi neko sjećanje moglo biti sjećanje koje uključuje svijest o sjećanju na specifično životno razdoblje.

prema djeci kazivačima nespecifično dječjih tradicija i djeci pripovjedačima vlastitog iskustva. Iako je spomenuto folklorističko zanimanje u pravilu interes za odrasle pripovjedače i često pričanja o odrasloj životnoj dobi, ono označava širenje istraživačkog prostora u folklorističkim, a kasnije i u nekim etnološkim zanimanjima za osobna specifična sjećanja i pripovijesti.

Naime, jedno od važnih razlikovanja na koje se želim usredotočiti u ovom tekstu jest kako se unutar hrvatske etnologije i folkloristike mijenjalo zanimanje od generičkih, nespecifičnih, općih osobnih sjećanja na djetinjstvo prema specifičnim osobnim sjećanjima i iz njih deriviranih osobnih priča (o autobiografskom pamćenju i njegovim formama vidi npr. Brewer 1986:34 i 2005/1995:19). Zanimanje, posebice etnologije², bilo je, a dijelom i ostalo usmjereno na generička, nespecifična, opća osobna sjećanja, a time i iz tog sjećanja derivirane takve priče o djetinjstvu (pr. "često smo se igrali ...") koje su onda bile temeljem prerade etnografskog kazivanja u etnološko znanje. Etnologija je bila usmjerena i na autobiografska znanja (ipak manje nego na nespecifična sjećanja), a do danas vrlo rijetko na specifična osobna sjećanja o djetinjstvu (uz iznimku Gulin Zrnić 2004a, 2004b). Generička, nespecifična, opća osobna sjećanja i autobiografska znanja kazivača prerađivana su, reinterpetirana u procesu stvaranja etnološkog znanja te prepričavana, ispisivana, ali kao depersonalizirana od svojih pripovjedača, gotovo u potpunosti lišena svoje narativne specifičnosti i narativnog konteksta. Tek folklorističkim i književnoteorijskim zanimanjem za pričanja o životu krajem 1970-ih i početkom 1980-ih godina prošlog stoljeća specifična osobna sjećanja i priče postaju predmetom interesa.

Na putu prema cilju ovoga teksta, traženju uzroka i posljedica (ne) interesa za pričanja djece o vlastitom iskustvu i pričanja o djetinjstvu u hrvatskoj etnologiji i folkloristici, nastojat ću, dakle, s jedne strane pratiti tradiciju folklorističkih istraživanja dječjeg folklora (ne samo usmenog) u Hrvatskoj, promjene odnosa folklorista prema djeci pripovjedačima, promjenu odnosa prema neestetiziranim folklornim žanrovima, a time i pripovijedanju o specifičnim osobnim sjećanjima, folkloristička teorijska

² Vidi npr. Nazor 1968; Kovačić 1982, 1983; Toldi 2006; Alujević i Premuž Đipalo 2008 i dr.

promišljanja i istraživanja pričanja u svakodnevicu. S druge strane, pratit ću tradiciju hrvatskih etnoloških istraživanja, odnosno fragmente unutar nekih istraživanja koje bismo samo uvjetno mogli nazvati etnografijom djetinjstva.³ Poopćeno, folkloriste je prvobitno uglavnom zanimala usmenost djece te kasnije, zanimanjem za pričanja o životu, dijelom i usmenost o djetinjstvu, dok je etnologe zanimala usmenost o djetinjstvu (ali samo kao jedna od stepenica u procesu stvaranja etnološkog znanja o djetinjstvu) s malobrojnim interesima za dječje iskustvo i iskustvo djetinjstva (vidi npr. Muraj 1987, 1989; Gulin Zrnić 2004a, 2004b).

Ako malo pomaknemo gledište, ovaj prikaz može s jedne strane usustaviti zanimanja za usmenost o djetinjstvu ili pričanja o djetinjstvu (uglavnom pričanja odraslih) u hrvatskoj etnološkoj i folklorističkoj tradiciji, koja se mogu promatrati kao metoda istraživanja dječje svakodnevici i dječjih kulturnih praksi, isprva u ruralnim, a kasnije i urbanim sredinama. S druge strane, prikazati kako se usmenost djece, kao predmet istraživanja, može pratiti kroz zanimanja za djecu kao kazivače nespecifično dječjih tradicija, zanimanja za dječje folklorno stvaralaštvo te u konačnici suvremena zanimanja za djecu kao pripovjedače vlastitog iskustva.

* * *

"O dječjem folkloru u nas pisalo se malo; malobrojni prilozi toj temi nerijetko počinju tom konstatacijom" (Rajković 1978:37). Danas, trideset godina nakon, proporcionalno sa starošću naših disciplina i brojnošću naših istraživanja, možemo ustvrditi isto. No, u posljednje vrijeme, čini se da su istraživanja različitih aspekata djetinjstva dobila novi zamah iako su recentni radovi po mnogo čemu različiti, kako po predmetu svojega interesa, disciplinarnim ishodištima, tako i po (ne)udjelu i poimanju dječje perspektive u njima.⁴

³ Termin etnografija odrastanja koriste Prica i Povržanović (1995), ali u kontekstu koji ću objasniti kasnije, a termin etnografija djetinjstva u domaćoj se znanosti ne koristi.

⁴ Npr. Duran 2001a, 2001b, 2003, 2004; Gulin Zrnić 2004a, 2004b; Hameršak 2003a, 2003b, 2004a, 2004b; Leček 1997; Marković 2008a, 2008b; Polonijo i Šešo 2002a, 2002b; Zima 2006 i dr.

Prvi značajniji zamah istraživanja različitih aspekata dječjeg folklor a i dječje tradicije i/ili dječje svakodnevice te folklor a za djecu i tradicije namijenjene djeci u Hrvatskoj intenzivira se 70-ih i 80-ih godina prošloga stoljeća, a njihovi se odjeci mogu nazreti i kasnije kao "zakašnjeli" odjeci često istih institucionalnih, teorijskih i metodoloških ishodišta.⁵

Od kraja 1970-ih, uglavnom do sredine 1980-ih godina, tadašnji Zavod za istraživanje folklor a (danas Institut za etnologiju i folkloristiku) u okviru višegodišnjeg istraživanja urbanih i ruralnih sredina započinje i istraživanje dječjeg folklor a, a time i usmenosti djece. Iako su se folkloristi u to vrijeme vrlo odvažno usmjerili prema istraživanju, prema tadašnjim poimanjima u vrijednosnom smislu, "trivijalnih" i "malih" žanrova (vicevi, brojalice, dječje igre itd.), gotovo nevažnih za potvrde dominantnih kulturnih i političkih ideja te potreba (re)konstruiranja razina kolektivnih identiteta – što su domaći folkloristi, također, odlučno izbjegavali (usp. npr. Rihtman-Auguštin 1979; Lozica 1979:38–40) – folkloriste je i dalje zanimala artificijelnost, estetska markantnost žanrova (i onih dječjih i onih za djecu). Time su ipak legitimirali svoj interes za "trivijalnije" pojave, u ovom slučaju dječje kulturne prakse i "trivijalnije" pojave unutar njih, i to analogijom interesa za umjetničke usmenoknjiževne žanrove koji je tada suvereno vladao folklorističkom scenom (usp. Lozica 1990). Naime, folkloristika je do pojave interesa za svakodnevno pričanje odnosno na izvanknjiževne, neumjetničke usmene tvorevine, "iskaze (i žanrove)" bila usmjerena na tekstove kojima je dominantna funkcija bila umjetnička ili one iskaze kojima je

kompozicijska i jezična struktura bila takva da su se (nakon izdvajanja iz izvornog konteksta zapisivanjem) mogli tumačiti kao poetski književni tekstovi (Lozica 1990:116).

Zahvaljujući spomenutom folklorističkom interesu za dječje kulturne prakse, prikupljana je i građa dječjeg folklor a, odnosno prije svega dječje

⁵ Vidi npr. Bašić 1972, 1982, 1983, 1985, 1986, 1989, 1991; Kovačić 1982, 1983; Lozica 1982; Marks 1991; Orepić-Rajković 1982; Perić-Polonijo 1982, 2000; Rajković 1978 i dr. Prije toga prikupljena je građa o dječjem folkloru ispisana u rukopisnim zbirka ma prikupljenima na temelju *Osnove* Antuna Radića i parcijalno u zbirka ma usmene tradicije (o tome usp. Rajković 1978; Polonijo i Šešo 2002a, 2002b; Hameršak u ovom broju).

usmenosti, koja je pohranjena u Dokumentaciji Instituta za etnologiju i folkloristiku.⁶

U publikacijama Saveza udruženja folklorista Jugoslavije (dalje u tekstu SUFJ) do 1980. godine povremeno se mogu pronaći radovi istraživača iz Hrvatske o aspektima dječjeg folkloru ili o motivima djeteta u folkloru odraslih (npr. Bašić 1958,1972; Nazor 1968; Bonifačić 1968).

U tom razdoblju, kao i u razdobljima koja slijede, posebno mjesto zauzima Elly Bašić (npr. 1972, 1982, 1983, 1985, 1986, 1989, 1991), glazbena pedagoginja i pijanistica, koja je tada gotovo kao kontingentni višak bila dijelom folklorističkih okupljanja, a sama je bila glazbeno-pedagoške provenijencije. Utemeljila je funkcionalnu glazbenu pedagogiju koja poima dijete kao cjelovito biće, a ne vidi djetinjstvo kao put prema odraslosti, te iz te pozicije smatra da je glazba u funkciji djetetova razvoja. U Hrvatskoj je znanosti jedinstvena njena ideja da su djeca specifični kazivači, pripovjedači i izvođači, ne samo znanjima nego i izvedbom (npr. Bašić 1986). Budući da je predvodnica artikulacije znanstvenog zanimanja za, prije svega, brojalice, ali i dječje spontano glasanje, igre, skandiranja, ruganja i sl., ona je svoje mjesto pronašla u sekcijama SUFJ-a i iz pozicije glazbenog pedagoga utrla put folklorističkim istraživanjima s djecom i istraživanjima aspekata djetinjstva, premda njezin doprinos folkloristici (kako istraživanjima usmene književnosti, tako ni etnomuzikologiji) nije bio ni približno dovoljno osviješten i nikada valoriziran. Stoga, kako god nastojali više ili manje arbitrarno sagledati i usustaviti promjene i smjene paradigmi u istraživanju s djecom i istraživanju djetinjstva u Hrvatskoj, Elly Bašić je uvijek remeti i u nju se ne uklapa. Ona iz svake paradigme odskače svojim osebnim pristupom djetetu i dječjim kulturnim praksama kao teorijskim konceptima i djetetu kao živom biću istodobno. Gotovo manifestno, autorica u svojim radovima ustraje na stavu koji podupire dječje stvaralaštvo i ukazuje na pedagoške institucije koje potkopavaju kreativno stvaralaštvo djece.

Pedagogija – naročito muzička pedagogija – uvjerava dijete da ono što ima – nema, pa da zatim sa svojim totalnim neimanjem dječje kreativne mašte poučava dijete – kako bi to "imalo!" (Bašić 1982:308).⁷

⁶ O spomenutoj građi pohranjenoj u Dokumentaciji vidi više kod Hameršak u ovom broju.

⁷ "Ovdje 'odrasli' – ili nadmeno ne haje za kategoriju 'dijete', jer je njemu, odraslom, djetetova minorost jasna, ili dječju maštu kao neosporni kvalitet nesmiljeno eksploatiranju" (Bašić 1986:615).

Ona u djetetu, kao i u kulturnim praksama koje djeca stvaraju i vrše, ne traži i ne vidi prežitke nekih davnijih formi, a naponi koje ulaže za argumentiranje potrebe očuvanja dječjih kulturnih praksi nisu društveno osviješteni poziv na uzbunu zbog propadanja kulturne baštine⁸, nego dijete vidi kao riznicu ljudske estetske i stvaralačke snage, mašte i slobode koje bi trebalo, što manje usmjeravati učenjem. Ovakav njezin stav osviješten je neopterećen zahtjevima za očuvanjem prošlosti u sadašnjosti, teži očuvanju sadašnjosti radi sadašnjosti same te djeteta i djetinjstva i samog čovječnog. Njezine vrlo tople, poetične, istodobno i vrlo kritične⁹ i manifestne poruke¹⁰ proizlaze iz uvjerenja da je djetinjstvo mjesto koje baštini mnogo dobroga sadržanog u ljudskoj prirodi koje netragom nestaje odrastanjem kroz vodstvo pedagoških institucija.

Tako je Elly Bašić u svojim, prije svega muzikološkim, istraživanjima s djecom anticipirala koncepte koji će se aktualizirati mnogo godina kasnije, prije svega u inozemnoj znanstvenoj produkciji. Ona jest iznimna istraživačka osobnost koja je gotovo pola stoljeća prije zasada onoga što danas nazivamo suvremenim studijama djetinjstva (usp. npr. James i Prout 2004; Qvortrup et al. 1994; James 2004 i mnogi drugi) svoj istraživački kapacitet usmjerila u

⁸ "Mislim da bismo mi ovdje morali prestati da budemo samo 'arheolozi' folkloristi koji spasavamo baštinu kulture od zaborava, već odlučnije spasiti ga i od umiranja" (Bašić 1986:615,616).

⁹ "Nema više radosti akcije koja rađa kazivanje. Djeca više nisu stvaraoци brojalice, a još manje njihovi stvaralački nosioci. Oni brojalice sada 'uče', 'putem' paradigma, pravila, 'tehnika', oblika, pojavnosti i životnih uvjeta, stranih brojalice. Mi smo djetetovu igru pretvorili u neigru. Programiramo mu igru čak i u njegovo slobodno vrijeme" (Bašić 1982:210).

¹⁰ "Postavljam nam ovdje ovo pitanje: da li je dovoljno da se zaustavimo samo na istraživanjima i konstatacijama o dječjem stvaralaštvu, zadovoljivši se time da sa strahopoštovanjem susrećemo igru dječje mašte, ili treba da se angažirano zalažemo za to da u ime 'quasi dječjeg', jedna pomalo već komercijalizirana praktična pedagogija – tu prebogatu dječju maštu ne upropaštava. Hoćemo li živjeti u svom l'art pour l'artizmu instituta, kongresa, publikacija, pišući sami sebi, govoreći sami sebi, ili treba da budemo aktivni posrednici između 'riznice' iz koje crpimo, i 'tržišta' pedagoškog, radiofonskog, televizijskog, – kako bi očuvali djetetu djetetovo, narodu njegovo a svim ljudima bogatstvo kojim čovjek čovjeka može darivati" (Bašić 1972:416).

holističko, metodološki i etički osviješteno razumijevanje dječjeg stvaralaštva i djetinjstva uopće. Tako treba istaknuti da se E. Bašić zalaže za ukidanje istraživačkih predodžbi o djeci kao nedoraslim odraslima (usp. Bašić 1958:248 i 1989:509) koji vape da im se stvarnost pojednostavni, kao i za osvještavanje specifičnosti djetinjstva kao životnog razdoblja i specifičnosti dječjeg stvaralaštva, i to ne kao manje vrijednih, neprekaljenih i nedoraslih živih bića i njihovih kulturnih praksi (Bašić 1986:613,4). Nadalje, važan doprinos dala je osvještavanjem činjenice koju je metaforički uobličila u misao da "je dijete igrališta – slobodno, neskućeno dijete – drugačije, nego dijete školskih klupa" (Bašić 1958:252), što neki recentniji istraživači u Hrvatskoj nisu uzimali u obzir osmišljavajući svoja istraživanja (usp. Prica i Povrzanović 1995), dok su neki o tome ipak vodili računa (usp. Bašić 1972:413; Perić-Polonijo 1982:393–394; Muraj 1987:261).

Elly Bašić već daleke 1958. upućuje znanstvenike na dječje igralište. Važan doprinos vidim i u tome što razotkriva institucionalni odnos prema dječjem stvaralaštvu, pri čemu Sekciju za dječje stvaralaštvo unutar SUFJ-a, nakon spomenute pojačane produkcije suradnika tadašnjeg Zavoda za istraživanje folkloru, definira kao "košaru za otpatke" jer je ona bila "popunjavana" raznim, s dječjim stvaralaštvom nepovezanim temama (Bašić 1989:509). Ona u svojem obraćanju sudionicima 36. kongresa predlaže i da

posvetimo našu brigu i naš interes *današnjem*, sada kroz obavezno školovanje, radio, televiziju i diskografsku industriju na svim područjima čitave zemlje već urbaniziranom djetetu (Bašić 1989:510).

Tom prilikom uputila je kolegama apel i prijedlog da se ozbiljno osmisli Sekcija za dječje stvaralaštvo pri SUFJ-u, dakle nakon što je zamah 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća ubrzo izgubio svoju snagu.

No, vratimo se na desetljeće prije ovog apela. Godine 1980. na skupu SUFJ-a u Bosni i Hercegovini značajan broj radova, posebice istraživača iz Hrvatske, bio je posvećen upravo dječjem folkloru. U tematskom bloku "tvorci i prenosioci narodnog stvaralaštva" objavljeno je pet radova (Orepić-Rajković, Bašić, Kovačić, Perić-Polonijo, Lozica 1982), od kojih su neki ključni radovi o dječjem folkloru na temelju kojih možemo govoriti o tradiciji istraživanja usmenosti djece. Važni su i po tome što se u njima naziru

pokušaji skiciranja teorijskog okvira istraživanja dječjeg folklor, koncepata djetinjstva, metodoloških i etičkih dilema samog istraživačkog procesa s djecom i dr. (Orepić-Rajković¹¹, Perić-Polonijo i Lozica 1982). U osnovi, radovi su to koji se zanimaju za "neka obilježja usmenoknjiževnog dječjeg repertoara" (Perić-Polonijo 1982:393), odnosno prožimanje "kulturnog nasljeđa s novim elementima u urbanoj sredini" (Lozica 1982:396) te pitanja kako pojedini dječji folklorni

sadržaj živi, kako cirkulira među svojom publikom uz njeno aktivno i kreativno sudjelovanje, prenosi se u direktnom i osobnom kontaktu među pojedincima i malim dječjim grupama, kroz više generacija, i to kao dječja potreba i zabava (Rajković 1978:40).

U interese folklorista i teoretičara književnosti Perić-Polonijo ubraja: folklor odraslih koji se može istraživati putem dječjeg folklor, transformacije tradicijskih folklornih motiva, folklor stvaran specifično za djecu, obilježja dječjeg repertoara bez obzira na provenijenciju te tipično dječje transformacije i usmenoknjiževne forme (Perić-Polonijo 1982:392). No, niti jedna od ovih točaka pretpostavljenih folklorističkih interesa ne upućuje na zanimanje za usmenost o djetinjstvu, odnosno pričanja djece o životu. Podjednako tako, ova raščlamba interesa folklorista i teoretičara književnosti ne upućuje na to da bi interes mogao biti usmjeren i na usmene neknjiževne, govorne oblike djece, kao i narativne prakse odraslih kojima se, često nesvjesno, poučava što, kako i kada se pripovijeda te što je vrijedno zapamćivanja i kako organizirati iskustvo u narativni diskurs, što čini važno mjesto narativne, mnemoničke i žanrovske socijalizacije djece u svakodnevnom životu, kao i važno mjesto za samokonstruiranje i učenje samotematiziranja i pripovijedanja o vlastitoj prošlosti (usp. Miller et al. 1990).

Važnost osobnog sjećanja na djetinjstvo te njegova neodoljivost i neukrotivost u kontekstu samih istraživanja također je prepoznata, ali ne i specifičnim osobnim sjećanjima istraživača niti istraživanog realizirana:

¹¹ Zorica Vitez (tada Orepić-Rajković 1982) daje teorijski okvir rezultatima svoje studije objavljene 1978. godine o suvremenom dječjem folkloru u urbanoj zagrebačkoj sredini.

Kada sam [...] zavirila u dječji svijet svoje kćeri, nisam mogla da ga ne uspoređujem sa sjećanjima iz vlastitog djetinjstva i s drugim dječjim sredinama (Rajković 1978:70).

No, to zavodljivo, neizbježno i neodoljivo sjećanje na vlastito djetinjstvo u spomenutom primjeru nije, u širem smislu, rezultiralo uključivanjem osobnog istraživača i osobnog istraživanog u znanstveno niti zanimanjem za narativizaciju specifičnih osobnih sjećanja kao folklorističkog predmeta istraživanja iako je riječ o istraživanju koje je autorica provela unutar obitelji (Rajković 1978; usp. također dijelom Marks 1991).

Zorica Vitez (Rajković) artikulirala je dva osnovna pitanja pri osmišljavanju teorijskog okvira svojeg istraživanja čije je rezultate objavila 1979. Ona su: "uolikoj su mjeri sama djeca stvaraoci dječjeg folklor, i u kakvom je odnosu dječji folklor prema svijetu odraslih, odnosno kakvu su ulogu pri tom imali odrasli" te "kakav je odnos djece prema preuzetim sadržajima i oblicima dječjeg folklor", odnosno je li on "mehanički ili kreativan" (Orepić-Rajković 1982:304)?¹² S obzirom na prvo postavljeno pitanje, autorica razlikuje dječji folklor i folklor za djecu. Teško bi bilo proturječiti ovoj podjeli jer je vrlo lako obranjiva. Doista možemo govoriti o dječjem folkloru i folkloru za djecu. Međutim, ovakvo razlikovanje, koje kolegica Hameršak i ja u našim tekstovima u ovom broju također preuzimamo iz pragmatičnih razloga "podjele posla" i zacrtavanja granica vlastitih istraživačkih interesa, svjedoči također i o nedovoljnoj osviještenosti ili nedovoljnoj apostrofiranošću kružne dinamike i dvosmjerne narativne, mnemoničke i žanrovske socijalizacije djeteta u zajednicu neprestanim prihvaćanjem i stvaranjem folklornih, narativnih i uopće kulturnih formi. Pri tome ne mislim da takva podjela nije utemeljena i korisna te ju i sama u ovom pregledu koristim, ali također smatram da je usmjerenost na pitanje koja folklorna forma pripada dječjem folkloru, a koja folkloru za djecu na neki način bliža dekontekstualiziranoj ideji razvoja i konceptu jednosmjerne socijalizacije djeteta u zajednicu, nego kontekstualiziranoj ideji dvosmjernog utjecaja između djeteta i odrasle osobe, kao i djeteta kao pojedinca (ali i ne samo djeteta) i društva.

¹² O reverzibilnim odnosima folklor odraslih i dječjeg folklor vidi i Bašić 1982:210, 1986:615, 1989:509; Marks 1991:214; Perić-Polonijo 1982:391-392.

Ljiljana Marks se, razlikujući "tradicijske usmene oblike namijenjene djeci [...] od svakodnevnih spontanih međusobnih dječjih kazivanja" (1991:213), pita nije li "dječji folklor samo jedan od načina svakodnevnog dječjeg komuniciranja" (Marks 1991:214) te se time privremeno približava potencijalnom teorijskom i metodološkom istraživačkom prostoru u kojem se legitimnim moglo činiti posvetiti pozornost, osim dječjem vicu, i izvanknjiževnim, govornim oblicima dječje komunikacije. U tom smislu, iz perspektive koja se zanima zašto se u to doba folkloristi nisu interesirali za pričanja o djetinjstvu prije svega djece, ali i odraslih, smatram značajnim i poticajnim to što su folkloristi, smjestivši neku dječju folklornu formu u kontekst "svakodnevnog dječjeg komuniciranja" (Marks 1991:214) ili određujući ga kao "spontano komuniciranje" u "malim grupicama djece" (Rajković 1978:44), smatrali da je ta forma "privlačn[a] i proučavateljima usmene književnosti" (Marks 1991:214).

Razloga zbog kojih ovi spomenuti možebitni istraživački prostori nisu bili popunjavani vjerojatno ima više, ali možda oni i nisu tako složeni niti posebno isprepleteni nekim osobnim izborima istraživača. Možda se oni mogu naprosto objasniti time što spomenute folkloriste na terenu, pa u skladu s tim ni u tekstu, nije zanimala narativizacija tuđeg života, a napose ne života djece, kao ni usmeni izvanknjiževni govorni oblici. Referirajući se doduše na desetljeće ili dva ranije, Divna Zečević je zabilježila:

...ostale su mi u živoj uspomeni mnogobrojne usputne ponude muškaraca i žena da ispričaju svoj život ("Dođite, da vam ja ispričam svoj život, imat ćete što snimati!") što sam spremno odbijala. Tražili smo određene književne vrste, jer se šezdesetih godina usmena biografska pripovijedanja nisu još smatrala književnošću. S književno-teorijskog gledišta, bilo je šteta trošiti magnetofonsku vrpču na tuđi život (Zečević 1995:67).

Maja Bošković-Stulli slično tomu piše:

Folkloristi su na njih [pričanja o životu J. M.] uvijek nailazili, ali ih većinom nisu bilježili, ili su ih spominjali samo u poopćenoj formi radi karakteriziranja pripovjedača i ambijenata (Bošković-Stulli 1984b:317).

* * *

Spomenuti folkloristički zamah u istraživanjima usmenosti djece 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća ubrzo je izgubio svoju snagu, a razlozi su višestruki. Aspekti dječjeg folklor, a posebice usmenog, istraživali su se na korpusu oblika (brojalice, vicevi, dječje igre i sl.) koji je ograničen prije svega nedostatnom legitimacijom "prave" i "velike" folklorističke teme. Tako osmišljen, prikupljen i dokumentiran korpus, dekontekstualiziran od života djece vrlo je teško mogao biti informant o drugim aspektima djetinjstva. S druge strane uglavnom je nedostajao snažniji interes za dječju perspektivu koji bi temama mogao osigurati dulji akademski opstanak budući da je dječja perspektiva postala, barem teorijski, istraživački imperativ suvremenih studija djetinjstva (usp. npr. James i James 2008). Interes za dječji folklor potaknut je kao dopuna istraživanjima hrvatskog usmenoknjiževnog folklor, bez ambicija da usmenost djece i usmenost o djetinjstvu postanu velikom folklorističkom temom. Iz ove perspektive postaje razumljiviji spomenuti apel koji je Elly Bašić iznijela kolegama 1989. godine na skupu SUFJ-a.

Prvo znanstveno zanimanje za pričanja o životu (u širem okviru svakidašnjih priča ili svakodnevnog pripovijedanja)¹³ kao usmenom obliku koji je sjecište između sjećanja na iskustvo onoga što je bilo i onoga što je sada, čineći vezu sadašnjeg i prošlog u životnom ciklusu onih koji su pričali i povijesnom kontekstu promjena koje je društvo prolazilo u tom vremenskom razdoblju, kao i sjecištu istinitog i neistinitog, bilo je ono Divne Zečević iz 1976. S pravom, M. Bošković-Stulli (1984b:326) napominje da, iako je autorica u tekst unijela primjere "pričanja o realnim zgodama, donosi članak i mitske i povijesne predaje" čime je osnovni naglasak sa, u naslovu istaknutog, svakodnevnog pripovijedanja "pomaknut u sferu numinoznog" (1984b:326). Zanimljivo je, osim toga, da su u prvu takvu studiju uvrštene i osobne priče o djetinjstvu i priče o djetinjstvima drugih ljudi koje su se prenosile, uglavnom, s predaka na potomke kao usmenost za djecu autoričinih kazivača/pripovjedača. Priče su uvrštene u znanstveni tekst, predstavljane ili autoričinim prepričavanjem (Zečević 1976:125 i dalje) s referencom

¹³ Bošković-Stulli, također, pričanja o životu smješta "u okvir šire pojave svakidašnjeg pričanja" (1984b:325–326).

na pojedini "kolut" magnetofonske trake¹⁴ ili su naslovljene kao građa (transkribirana kazivanja). Pojedinčevo djetinjstvo jest mjestom kojemu se pripovjedači često vraćaju i prerađuju ga, prepričavaju u najrazličitijim kontekstima, oblikujući svoju pripovijest i tako da "posuđuju" elemente iz zajedničke riznice tehnika usmenog pripovijedanja, tema i simbola. Na tom tragu, D. Zečević svoje zanimanje za svakodnevna pripovijedanja usmjerava na to kako:

zaokupljenost "činjenicama", istinitim "slučajevima" daje u rezultatu manje ili opsežnije književno organizirane cjeline koje lako fluktuiraju i promiču pred nama i oko nas nezamjetljivo i prirodno, tako da i ne primjećujemo da svi u njima, svatko u sferi svoje književne kulture, podjednako sudjelujemo, gotovo nesvjesni uske povezanosti i prožimanja književnih sfera, usmene i pisane književnosti (Zečević 1976:131).

U snimljenim pa potom transkribiranim i objavljenim kazivanjima Divne Zečević (1976) dominiraju, analogno autoričnim interesima, priče koje koketiraju malo s "istinitim", proživljenim, malo s predajom, tračem, snom.¹⁵

¹⁴ Riječ je o snimljenoj građi koja je pohranjena u Dokumentaciji Instituta za etnologiju i folkloristiku (IEF mgtf 710, 711, 873; vidi i 712, 721).

¹⁵ Jedna od priča iz života kazivačice/pripovjedačice koju je autorica naslovljenu kao građa unijela u svoj znanstveni tekst je:

"Ja sam bila kao dete, bila sam valjda ... Točno znam kak je došla (majka D. Z.) doma taj dan. I ja sam u snu ju vidla. Ona pita: - Deca, kak živite? I tak me milovala po licu. Ja otvorim oči. Oču videti baš. Ali vidla nisam ništa, neg isto tako s tavana ko da je nekaj teškoga, neki predmet pal dolje u hodnik kak smo imali ovak predsoblje.

I na to dojde i tata prek iz sobe i on je čul. I veli on, mislil je da smo mi koji pali iz kreveta: - Deca, kaj se dogodilo, veli, kak je to jako zaružilo. - A ja velim: - Tata, reko, znaš da je sad mama bila doma. Ja sam ju videla. U snu sam ju videla kak je došla i mene milovala ovak po licu i pita: - Deca, kak ste, kak živite?

- Kakva joj je bila ruka? (D.Z.)

Hladna. Hladna ko leđ. Ko da bi mi komad leda tu pritisnuli.

Al ja sam živo gledala. Ne da sam spala, to je bilo, onak san je bil al nije ono bil tvrdi san. Ja sam točno to osjetila i, ovaj, ja sam živo pogledala sa očima da bi nju videla. Znate, ništ se nisam bojala. Štela sam ju videti. I kad, ovaj, tam to smo čuli kak je to zaružilo. Sad, da li je onda ona dolazila? To je tak zaružilo ko da bi nešto bacil, vreću, neki teški predmet dole, iz tavana dole u hodnik. Evo, isto tak smo čuli kad je tata pokojni došel" (Zečević 1976:134).

Teorijska razmatranja o širenjima područja kompetencija folklorista i širenjima djelokruga folklorističkih istraživanja na rubovima osmog i devetog desetljeća prošloga stoljeća (Bošković-Stulli 1978a, 1978b; Lozica 1979¹⁶), kao i ispisivanje osnovnih crta žanra pričanja o životu kao dijelu usmene povijesti i kao žanru usmene proze (Bošković-Stulli 1984b), označili su "zaokret od ekskluzivnog istraživanja *usmene književnosti* prema cjelini *usmene tradicije* (dakle i usmenim neknjiževnim oblicima)" (Marks i Lozica 1998:81). Pričanja o životu u oba svoja aspekta (kao dio usmene povijesti i kao žanr usmene proze) legitimno ili legitimnije i akademski ovjereno dobila su istraživački "alibi" posebno kada je usmena tradicija, a ne više samo usmena književnost, dobila i svoje teorijsko uporište u studiji Ivana Lozice o "zanemarenim žanrovima" u folkloristici koje je nastalo pod utjecajem i izraslo iz Bahtinove teorije govornih žanrova (Lozica 1990).

Usmenom žanru kojemu se u domaćoj literaturi ustalio naziv pričanja o životu, kao i promatranju pričanja u svakodnevici kao samostalnoj kategoriji suvremene proze, osnovne teorijske crte dala je Maja Bošković-Stulli (1984b), a u postmodernističkoj maniri razradile su ga Mirna Velčić (npr. 1991) i Renata Jambrešić-Kirin (npr. Jambrešić 1994). O toj vrsti pričanja M. Bošković-Stulli piše kao o "neuglednoj i nezapaženoj" "vrsti pričanja" koja "nije bila u nas predmetom ni folklorističkih ni književnoteorijskih razmatranja" (1984b:317). Također je zabilježila:

Pri mom terenskom radu ljudi su mi također pripovijedali o svom životu. Tražila sam da kazuju tradicijske pjesme i pripovijetke, a njihovi životi zanimali su me tek kao dopunski komentari uz pjesme i priče. Katkada smo naprosto razgovarali, neobavezno, odmarajući se, upoznavajući se, ljudski. Ta njihova pričanja većinom nisam bilježila, notirala sam tek neke podatke iz njih. Ipak bih katkada razabrala kako je pričanje i sadržajem izrazito i kako je pripovjedački uobličeno, pa bih tada prema kratkim bilješkama odmah nakon pričanja zapisivala što sam čula, ili bih u toku razgovora diskretno uključila mikrofon. Takvih zapisa imam vrlo malo, no vrijednost im je baš u tome što su izrasli iz razgovora, što nisu odgovori na zadana pitanja, što su to autentične priče iz časa nastajanja (Bošković-Stulli 1984b:314).

¹⁶ Propitujući primjerenost pojma *folklor*, Lozica njegovom najvećom manom drži što on "ne obuhvaća čitavo područje današnjeg interesa folkloristike" (1979:38).

Pričanja o životu autorica definira kao pričanje "zbijskih zgoda iz života", kao kazivanje

koje iz razgovora izražuje u više ili manje uobličenu priču o vlastitim uspomenuama ili takvim koje je doživio tkogod iz uže okolice, o doživljajima bližih predaka, s kojima je još postojao izravan ili blisko posredovan kontakt (Bošković-Stulli 1984b:317; vidi i 330).

U svojoj studiju o pričanjima o životu Bošković-Stulli upisuje priče iz djetinjstva Zorana Palčoka i Olinka Delorka, davnih "mitskih junaka" iz "davnne mitske prošlosti" (usp. Bošković-Stulli 1998) tadašnjeg Instituta za narodnu umjetnost koje je od njih čula¹⁷, kao i svoja sjećanja na priče članova svoje obitelji¹⁸ od kojih je mnoge, uz svoje vlastite priče/sjećanja "razasute" po njezinim znanstvenim tekstovima, radijskim i novinskim intervjuima i institutskim hodnicima ispisala u svojoj autobiografiji (2007).

Pričanja o djetinjstvu, koja su česta usmena pripovjedna autoreferencijalna tema u svakodnevicu, Mirna Velčić, koja se početkom

¹⁷ "Delorko je pripovijedao ponajviše o djetinjstvu i mladosti u Splitu, o splitskim 'oriđinalima' i životu u osebnjuj splitskoj Senjskoj ulici. Palčok nam je pripovijedao mnoge zgode iz vlastitog života. Ispričao je i epizodu iz djetinjstva svoga oca, približno onako kako ju je čuo, koja je postala sudbonosnom za cijeli očev život. Kao dječak u nekom slavonskom selu, ministrirao je u crkvi na misi. Tom je prilikom ukrao iz škrabice novčić. Priznao je to na ispovijedi svećeniku, a on ga tuži ocu. Otac je bio toliko ogorčen da je desetogodišnjeg dječaka istjerao iz kuće. Dječak se potucao kojekuda. U Valpovu je izučio cipelarski obrt, više kao gazdin sluga nego kao naučnik, a poslije nije mogao naći posla. Radio je najteže poslove, vukao je lađe uz obalu Save (kao 'burlaci' na Volgi). Pješice je nekako stigao do Dubrovnika i tek se ondje zaposlio, sredio i oženio te ostao trajno živjeti" (Bošković-Stulli 1984b:310).

¹⁸ "Sjećam se i kazivanja svoje tetke Jelke o doživljaju iz njezina djetinjstva, kojemu je osnovni sadržaj pričanje o mašti i zbijski. U Voćinu u Slavoniji, gdje je njezin otac, a moj djed, bio seoski liječnik, postoji na obližnjem brdu ruševina koju narod zove Turski grad. Teta se kao mala djevojčica negdje u početku ovog stoljeća vratila jednom s Turskog grada i ispričala majci svoj uzbudljiv doživljaj: vidjela je ondje tri Turčina u raznobojnim širokim svilenim hlačama, s čalmama i isukanim sabljama. Majka ju je, u skladu s tadašnjom pedagogijom, pokušala odvratiti od 'laganja', čak ju je istukla, ali teta nije odustala od svoje priče. Mnogo godina nakon tetine smrti ispričavjeda sam tu zgodu njezinoj unuci. Bila je prisutna i njezina majka, a tetina snaha. Pokazalo se da je i ona čula tu tetinu priču, ali ju je zapamtila malo drukčije: bilo je šest Turaka i oni su se uzajamno borili sabljama. Gdje je došlo do promjene – da li u tetinu ponovljenom pričanju, da li u snahinom ili u mom pamćenju, to nećemo nikada saznati. Ali istinite priče žive, eto, i bez namjernog izmišljanja ipak onako kako ih oblikuje onaj tko pripovijeda" (Bošković-Stulli 1984b:312).

devedesetih zanimala za intertekstualno proučavanje autobiografske proze i usmenih kazivanja o životu, spominje na više mjesta kada nabraja neke od brojnih mogućih autobiografskih tema. Primjerice, za M. Velčić usmeni (govoreni) oblici pripovijedanja autobiografskog karaktera su, među ostalim, "svakodnevni pripovjedni izleti u vlastitu prošlost puni **reminiscencija o djetinjstvu**" (Velčić 1991:15, istakla J. M.) ili "**slavne epizode iz djetinjstva koje pričamo često i na isti način**" (Velčić 1991:17, istakla J. M.).

Renata Jambrešić Kirin u magistarskoj radnji (1994) teorijski i epistemološki sustavno propituje i promišlja usmena kazivanja o životu usredotočujući se posebno na pitanja: kako pripovjedni tekst s temom osobnog života ontološki i generički razumije folkloristika, a kako historiografija ili antropologija te kako se osobna pripovijest kao žanr usmene proze u folkloristici prepoznaje s obzirom na svoja semantička i pragmatička obilježja (usp. 1994:119). Još jedno važno problemsko pitanje koje propituje jest i

razlikovanje pripovijedanja i kazivanja o životu ne kao u praksi jasno odvojivih diskurzivnih strategija, već kao glavnih tendencija kojima streme metodološko-teorijski različito usmjereni tumači u svojoj interpretaciji, ali i pripovjedači u različitoj govornoj situaciji (Jambrešić 1994:124).

* * *

Unatoč tome što interes za mlade kao predmet istraživanja u etnologiji nije izostao, dugo je prevladavao uglavnom negativan odnos prema mladima kao kazivačima i pripovjedačima folklorne tradicije i vlastitog iskustva zbog njihovih pretpostavljenih znanja,¹⁹ kompetencija²⁰ i

¹⁹ "...u cjelini uzevši, mladi se nisu smatrali pouzdanim 'kazivačima' i to u smislu, pretpostavljalo se, nedovoljnog poznavanja seoske i obiteljske sredine u kojoj su odrasli" (Zečević 1995:66).

²⁰ "Govorili smo: 'Šteta je da propadne! Mladi ionako gledaju samo TV-program i ni o čemu ne pripovijedaju!' Činjenica da mladi ni o čemu ne pričaju nije bila točna, pa ipak je postizala učinak. Posredno smo ih upozoravali na neizbježnost smrti i umiranja, budili smo njihova sjećanja, računali smo na njihovu osamljenost, skromnost (što znači da mnogi od njih nisu bili svjesni kako dobro i vrsno pripovijedaju) i većinom prepuštenost sebi samima. Sjećanje i snimanje njihova nostalgična sjećanja na mladost u kojoj su čuli veći dio priča i predaja, prčinjalo im je zadovoljstvo, a nama, osim snimljene vrijedne 'građe', pružalo je 'pokriće' koje je opravdalo istraživanje i terenski naporni rad..." (Zečević 1995:67).

interesa²¹. Za djecom i mladima kao kazivačima posezalo se rijetko. Maja Bošković-Stulli pišući o svojim "najboljim pripovjedačima" (1984a:184), suočena s problemima nestajanja usmenih pripovijedaka, djecu navodi kao vrijedne informante (1984a:185), pri čemu ispričovijedano osobno u dječjim sjećanjima, znanjima i iskustvima ne promatra kao žanr usmenosti, nego se uz pomoć dječjeg sjećanja na usmene pripovijetke zanima za egzistenciju pripovjedaka u kulturi.

Prva studija koja se zanima za dječje iskustvo u hrvatskoj etnologiji jest ona Aleksandre Muraj (1987, 1989) koja se bavi kulturom stanovanja, odnosno "predodžbama o stambenom i životnom prostoru" (Muraj 1987:260) Sošičana, stanovnika žumberačkog mjesta. Vlastiti uvid u problematiku obogaćuje uvidom u dječje iskustvo, "pogled[om] iz dječjeg svijeta" (1987:260). U tu svrhu osmislila je pristup kojim je inaugurirala "glas" malih Sošičana (učenika nižih razreda osnovne škole) u formi ankete, crteža, sastava i naknadnih razgovora o crtežu. Za potrebe komparativne analize urbanog i ruralnog poimanja stambenog i životnog prostora provela je 1984. godine istraživanje u novozagrebačkom naselju Travno s djecom trećeg razreda osnovne škole (IEF rkp C54). Autorica se zanima za osobna iskustva djece, ali iskustva kao poimanja i predodžbe te iskustva kao faktografiju, ali ne i za njihovu narativnu komponentu, priču samu.

Paralelno sa svime do sada spomenutim supostojalo je, a i danas postoji prilično živo, muzealskim potrebama permanentno oživljavano, u katalozima izložaba i izložbama prezentirano te u široj stručnoj javnosti prihvaćano (katkada i obrnutim redom), zanimanje za predmete namijenjene djeci, odnosno za proizvodne i gospodarske aspekte samih predmeta (Biškupić 1991a, 1991b, 1998; Paun 2001; Šarić 2002; Toldi 2006), zanimanje za neke dječje kulturne prakse, dječje igre i sl. (Kožić 1986, 1987; Kovačić 1982, 1983; Hadžihusejnović 1991; Toldi 2006) te, dijelom neovisno o tome, u kontekstu kulturnohistorijske etnološke paradigme, zanimanje za djetetovu ulogu u

²¹ "Kada bismo čuli da je neka stara žena umrla, a govorilo se da je puno toga pamtila i dobro pripovijedala, imali smo osjećaj kako smo stigli prekasno (...). Ako se tom spašavanju doda činjenica ekonomske oskudice tj. da se štedjela magnetofonska vrpca, bit će razumljiv još jedan razlog nepovjerenja prema mladima kojemu je dio korijena ležao u štednji vrpce. Događalo se, ne jedanput, da mladi postavbe pitanje honorara, ako ispričaju priču, pjesmu ili događaj kojeg se sjećaju" (Zečević 1995:66).

godišnjim i životnim običajima te vjerovanjima (npr. Nazor 1968; Alujević i Premuž Đipalo 2008). Neki katalogi izložaba znanje koje predstavljaju temelje na pričanjima o djetinjstvu kazivača koje ili tek nabrajaju (usp. Paun 2001), a nekada niti to (usp. Šarić 2002), ili u urednički veoma doradenim i ugladenim kazivanjima lišenim specifičnih osobnih sjećanja ispisuju, pri čemu se stječe dojam da su pripovjedači navedeni imenom i prezimenom kazivali etnografsko znanje, a ne svoja vlastita sjećanja, znanja i iskustva (usp. Alujević i Premuž Đipalo 2008:35–39). Ukratko, u spomenutim publikacijama osobno iskustvo djetinjstva nije na cijeni. U slučaju kataloga izložaba i njihovih predložaka, izložaba samih, razlozi tome su: tehnička ograničenja koja nameće žanr, zatvorenost prema promišljanjima adekvatnih tehničkih rješenja, i to zbog usredotočenosti na predmete, a ne na osobno iskustvo, ali ponajviše naklonjenost rješenjima paradigmi u koje se pojedini uradci nastoje uklopiti.

S druge pak strane suvremeno etnografsko pismo ne preže pred uključivanjem osobnog u znanstveno, podjednako osobnog istraživača i osobnog istraživanog. Velčić je prije gotovo dva desetljeća formulirala kako suvremeno etnografsko pismo "bez posebnih retoričkih ograda daje do znanja da živi u prostoru između profesionalnog znanja i osobnog iskustva" (Velčić 1991:162).

Osobno u antropologiji, etnologiji i folkloristici pejorativno se označavalo "narcizmom" (Llobera 1987:118 prema Okely 1992:2), "znakom lošeg ukusa" (Lozica 2006:254), "tek anegdotalnim" (Okely 1992:9) i sl. "Anegdotalno" neprestano susrećemo na terenu, u životu, u neposrednoj blizini terena (našeg konstrukta terena), izvješćima s terena, usmenim izlaganjima na znanstvenim skupovima, u hodnicima akademskih institucija, slavljeničkim akademskim publikacijama (pr. *Narodna umjetnost* 1998), uvodnim napomenama knjiga ili počecima poglavlja, u znanstvenom tekstu samom.²² Mogli bismo se samokritično složiti i da

[o]datle najtoplije i najduhovitije napisane stranice istraživačkih podviga, "znanstveni šarm" koji plijeni brojne čitaoce i slušaoce. Ali,

²² Vidi npr. Rihtman-Auguštin 1988:96 i Bošković-Stulli 1984b:311.

odatle također stranice neprikrivene samouvjerenosti, trivijalnog zapažanja, odlomci lošeg ukusa i promašenih koraka u argumentaciji (Velčić 1991:163–164).

Ipak, premještanje uvjeta proizvodnje antropološkog znanja iz domene svakodnevne priče u domenu znanstvenog teksta bio bi pravi korak, ako ni za što drugo, onda sigurno za proboj osobnih priča o djetinjstvu u znanstveno.

Neke od vodećih znanstvenica onoga što danas zovemo ratnom etnografijom zapisale su da u istraživanjima ratne zagrebačke svakodnevce (i svakodnevce izbjeglica i prognanika koji su u to vrijeme boravili u Zagrebu) "[z]nanstveni jezik činio se najčešće previše hladnim i selektivnim za tešku i kaotičnu zbilju, pa je na marginama i u skrovitim kompjutorskim memorijama ostao odbačen veliki dio priče" koji su kasnije prepoznale "kao nadomjestak za *plakanje i proklinjanje*" (Čale Feldman et al. 1992:45–46). No ipak, "uvuklo" im se i poetičkih i anegdotalnih "nadomjestaka" o djetinjstvu u ratu kao jednoj emotivno vrlo obvezujućoj i istraživački krhkoj ratnoj postaji (vidi npr. Čale Feldman et al. 1992:75–76, Senjković 2002:45, Povrzanović 1997:84, 85).

Prica i Povrzanović (1995) ono što nazivaju etnografija odrastanja temelje na "četrdeset i pet životnih priča" djece u dobi od jedanaest do petnaest godina. Prikupljenim tekstovima se "ne prilazi kao *objektivnom izvještavanju o ratnim događajima*" niti se uzimaju "kao 'izvorno dječje pripovijedanje', koje bi izmicalo zakonitostima datih pripovjednih modusa" (1995:191), već kao tekstovima koji su autorice naveli na interpretativni modus sačinjen kao, kako kažu, etnografija odrastanja, budući da se interpretacije rata ("ugrađene" i u ove tekstove) i same raskriljuju u svom "odrastanju" unutar i na sjecištu određenih političkih i povijesnih žanrova" (1995:191).

Riječ je zapravo o interpretaciji građe koju su osmislili odrasli kao školsku zadaću sa svojim konvencijama, s nedovoljnim naglaskom da nije riječ o *životnim pričama*, nego o školskim zadaćama iako im je zadani naslov bio *Moj život*. Konvencije školskih zadaća ustoličuju se prijašnjim iskustvima pisanja školske zadaće, bilo prema čitalačkom iskustvu pripovjedača, narativnoj socijalizaciji o ratnom iskustvu, bilo prema samotumačenjima afiniteta učiteljice jezika i književnosti koja te konvencije nameće brojčanim ocjenjivanjem. Kontekst pisanja sastava na satu implicira upravo takve, gotovo

jednoobrazne tekstove mnoštva iskustava koja je četrdeset i petero djece iskusilo za vrijeme rata i izbjeglištva. Osmislivši ograničavajući kontekst za "životnu priču", onaj pisanja školske zadaće (uz pomoć desetljeća školske prakse pisanja školskih zadaća), odrasla osoba koja je školsku zadaću zadala djeci u obavezu velikim je dijelom proizvela tekstove koje su djeca ispisala, a koji su postali predmetom analize.

Međutim, Jambrešić Kirin, zanimajući se za pripovjedno posredovanje osobnog iskustva smatra da "[r]azličita vremena, različite sredine i različite prigode samo nameću odabir onih priča i sudbina koje predočuju iskustvo šireg kruga slušača" i čitatelja te primjećuje da je i slušanje odnosno čitanje, bilo ono amatersko, svakodnevno ili profesionalno

također selektivno i vodi se određenim interesom – samo se neke zgone i detalji pamte i pripovijedaju dalje, samo se neke priče promiču i ponavljaju [...] dok se druge prešućuju ili povjeravaju odabranom uhu, a mikrofoni se isključuju (Jambrešić Kirin 1995:170).

U skladu s tom mišlju, građa koja je prikupljena u formi školske zadaće nije valorizirana na način da se propituje kako u njima autobiografski impuls, iz neke unutarnje potrebe ili nagovora, živi usporedno s oblicima "autobiografskog iznuđivanja" (usp. Velčić 1991:31).

Priče koje su djeca ispisala više govore o školskom pisanju o vlastitom iskustvu, narativnim konvencijama pisanja o ratnom iskustvu, nego o vlastitom iskustvu kao takvome, sjećanju na vlastito iskustvo. Da ovakvo istraživanje ima vrlo snažan reprezentativni potencijal, u smislu inozemnih zanimanja za geopolitičko područje u kojem živimo, svjedoči i tekst Maje Povrzanović (1997), objavljen u vrlo uglednom međunarodnom časopisu *Childhood*, koji je prerađen dio teksta koji je Povrzanović napisala u koautorstvu s Pricom. U kontekstu tog časopisa što se često bavi temama koje su od velikog značenja za odnos djetinjstva, djeteta i društvenih struktura u vrlo recentnim uvjetima političkih, društvenih, medijskih i drugih promjena, kao i aktivizam usmjeren na poboljšanje dječjeg statusa, jasno je kako je svoje mjesto zauzeo i tekst autorice koji se, kao i njegova prethodna inačica, bavi djecom, ratom i nacijom, odnosno jednom mogućom interpretacijom dječjih uradaka unutar bitno klišeizirane forme školske zadaće. Forma je to koja ima veliki potencijal generiranja različitih oblika identifikacija jer je

ambivalentna utoliko što s jedne strane potiče individualnost i omogućuje "racionalnu" refleksiju i analizu vlastitog Ja da bi potom individualnost ukrotila (usp. van Dülmen).

Recentno kulturnoantropološko istraživanje Valentine Gulin Zrnić (2004b) teorijski se i metodološki približava istraživanjima pričanja/sjećanja djece i pričanja/sjećanja o djetinjstvu tako da osobnim pričama koje su derivirane iz autobiografskog pamćenja ustupa ono važno mjesto u svojoj etnografiji koje one imaju u životu pojedinca i zajednica kojima on pripada. Važno je i utoliko što je prvo koje se pomnije zanima za iskustvo djetinjstva. Naime, istražujući svakodnevne prakse i iskustva stanovnika novozaagrebačkog naselja, autorica smatra da

viđenje prostora artikulira se upisivanjem vlastitog iskustva, i time se kroz svakodnevne i diskurzivne prakse transformira prostor u mjesto, pri čemu sada ta značenjska kategorija može postati konstituirajuća u izgradnji osobnog – stava, odnosa, identiteta... (Gulin Zrnić 2004b:196).

Podjednako tako neprestanom narativizacijom svojeg vlastitog iskustva, odnosno sjećanja na neko životno razdoblje, mi usustavljujemo život težeći da život osmislimo (a katkada i ispriopovijedamo) u koherentnu priču koja jamči smanjenu, odnosno ublaženu ili podnošljivu tektoniku promjena stavova, odnosa i identiteta koja nas "potresa" tijekom života. Nosivi temelji procesa kojima se transformira fizički prostor u značenjsko mjesto, (a tom analogijom iskustvo djetinjstva u priče o njemu) smatra Gulin Zrnić, jest

upisivanje *osobnog iskustva* u fizički prostor, proces za koji je nužno potrebna vremenska dimenzija kako bi se stvorila kritična masa osobnih iskustava pojedinaca ili grupe koja postaje i ostaje upisana u prostor (2004b:196).

Time u zajednici, smatra autorica, nastaje druga povijesnost prostora koja je "prošlost odrastanja, sjećanja, poznavanja ljudi i participacije – kojom *Novi Zagreb postaje mjestom*" (2004b:196–7). Ovakva autoričina interpretacija unosi u hrvatsku etnologiju / kulturnu antropologiju novo osviješteno zanimanje za specifična osobna sjećanja na djetinjstvo.

Gulin Zrnić uočila je k tomu i bitnu tranziciju u pripovjednim tehnikama i motivima prema dobi pripovjedača/kazivača: od relativno spontanog, do

naučenog te potom osviještenog (usp. Gulin Zrnić 2004b:203). Također je uočila jednu važnu odliku sjećanja i pripovijedanja o djetinjstvu mladih osoba (ali i starije djece), a to je transformacija iskustva u sjećanje (2004b:204). Taj proces transformacije iskustava u sjećanje selektivan je i promjenjiv posebice u vrijednosnom stavu prema selekciji i sjećanju.²³

Istraživanje obiteljske fotografije Melanije Belaj (2005), s kojim ću i završiti ovaj tekst, svoje mjesto pronalazi u kontekstu pregleda istraživanja u Hrvatskoj koja se na izravan i neizravan način dotiču specifičnih osobnih sjećanja kazivača/pripovjedača o djetinjstvu. Obiteljske priče o zajedničkoj prošlosti često čine važno mjesto u predadolescentskom doživljavanju sebe kao individue i kao člana obiteljske i šire društvene zajednice. Proces pripovijedanja zajedničke prošlosti (čak i onih događaja kojih se ne sjećamo) stvara okvir za svakog pojedinca u obitelji unutar kojeg razumije i integrira zajedničke događaje i iskustva u vlastite životne priče (usp. Bohanek et al. 2006). Mnemonička socijalizacija proces je koji se odvija često prešutno, spontano, nesvjesno, primjerice za obiteljskim stolom, u kontaktu s obiteljskim albumom ili sl. kada neki od članova obitelji prepričava zajednički događaj. Većina kasnijih interpretacija određenih događaja zapravo su tek reinterpretacije načina na koji su oni izvorno bili doživljeni i zapamćeni u kontekstu nečije obitelji jer je obitelj najčešće prvi društveni okoliš u kojem učimo interpretirati vlastito iskustvo (usp. Zerubavel 2007). Obiteljska fotografija nesumnjivo predstavlja moćan povod i sredstvo mnemoničke socijalizacije ili "jedan od instrumenata koji sudjeluje u kreiranju obiteljske povijesti i obiteljskog sjećanja" (Belaj 2008:135). U kontekstu istraživanja Melanije Belaj razumljivo je da je zanimanje bilo usmjereno prije svega na albume i sjećanja na fotografiranje, procese stvaranja obiteljskih albuma,

²³ ... "tu sam najbolje godine svog djetinjstva provela. Ne mogu reć da... mislim, kad gledam Travno, ja ga mogu vidjeti i u ono doba, u onom svjetlu, sasvim drugačije ga onda osjećam nego sad. Recimo kad šećem klinca, gledam tu travu, te ljude, ne vidim apsolutno ništa. Ali znam nekad, onak zavrtit film unatraske i sasvim drugačiji filinzi krenu mojim tijelom (...) ta prva druženja, te čage u školi, razrednica i profesori iz osnovne škole, društvo iz osnovne škole, pa uvijek mi je drago vidjet, mada rijetko kada, naletim na nekog s kim sam išla osam godina u isti razred, čak imam kolegicu na poslu koja je iz istog naselja. Neki dan smo na putu do posla pričale o učiteljima iz osnovne škole i prepričavale svoje doživljaje, mislim ne, ne možete čovjeku, ovoga, ne može čovjek razmišljati o tome a da ne osjeća nešto u istom trenutku" (tridesetogodišnjakinja) (Gulin Zrnić 2004b:204).

strukture albuma, vrijeme i okolnosti nastanka pojedine fotografije ili nekog izbora fotografija, izmjene vlasništva fotografija, situacije koje su fotografirane, a ne na specifična sjećanja potaknuta pojedinom fotografijom, pa se tako u transkriptima snimljenih razgovora nalazi tek ponešto priča o djetinjstvu njezinih sugovornika. Priče derivirane iz specifičnih sjećanja uglavnom su obilježene ekonomičnošću jezika, ne pripovijedaju se detalji potaknutog sjećanja i sl., a priča se prilagođava prepoznatom interesu sugovornika.²⁴

* * *

Promišljanje krhotina, susreta, čvorišta i preplitanja ključnih koncepata za istraživanje pričanja o djetinjstvu – djetinjstva i usmenosti – u tekstovima hrvatskih etnologa i folklorista pokazalo je nekoliko relativno neovisnih epistemoloških rukavaca koji su se parcijalno i "nenamjerno" s vremenom sve više približavali prema, za fokus ovoga teksta, poželjnom smjeru. Ovim tekstom nastojala sam uspostaviti dijalog s krhotinama i među njima, koje su dijelom relativno neovisnih i često autonomnih zanimanja za: dječju usmenost u folkloristici i usmenost o djetinjstvu u etnologiji, rijetko i obrnuto, te zanimanjima folkloristike za pričanja o životu. Međutim, pričanja o djetinjstvu djece i odraslih nikada do sada nisu bila cjelovitom istraživačkom temom,

²⁴ Za ovu priliku izdvajam samo dva primjera radi ilustracije: "Ja tu trčim i plaćem prema fotoaparatu, a na drugoj moj brat drži medvjedića i ja se opet plaćem i želim ga uzeti. To nije neka prigoda, ali je situacija, dječja drama, serijal... Tu baš nisam pozirala. Ali se sjećam da smo se svađali. Sad kad vidim te fotografije sjećam se cijelog tog popodneva, a bila sam jako mala. Onda evo mene s pločama i gramofonom i mojim omiljenim pjevačima. Tata me slikao jer sam puno slušala gramofon. Ispisali su me iz vrtića, previše mi je bilo to traumatično i onda sam bila sama doma i slušala ploče, valjda su me zato i slikali s tim" (tridesetjednogodišnjakinja, Belaj IEF rkp1898). "*Tko vas je fotografirao u djetinjstvu?* [M.B.] Tata, mene i brata. Mama nas je pripremala, a on nas je fotografirao. Samo kad su bile neke prigode ili? Ma ne, nekad su nas obukli u nešto lijepo i slikali nas u dvorištu. Često je to bilo u proljeće kad je sve zeleno i u cvatu. Pa, evo vidite, imam baš nekoliko takvih. Ovo smo ispred cvjetnjaka, te godine su procvali tulipani i narcise i onda su nas išli slikati. Ja valjda imam nekih deset, a brat četiri godine. Sjećam se da nije bio ničiji rođendan. Znam da je bila subota. Ja sam imala neku probu u školi za neku predstavu u dramskoj, a kad sam došla doma mama i tata su nas išli slikati. Eto. I za Božić, pred okićenim borom, za Uskrs s blagoslovljenom hranom u crkvi, kad su brata i mene lijepo obukli i tako" (četrdesetogodišnjakinja, Belaj IEF rkp 1898).

a radovi koji su im bili na tragu (pri čemu taj trag nisu slijedili naprosto ili zbog legitimne zaokupljenosti drugim temama ili zbog osobnih istraživačkih nagnuća pojedinim paradigmama, a ne stoga što je on bio posebno prikriven ili neprohodan) bili su s jedne strane folklorističke, a s druge etnološke provenijencije, a njihove blizine, odnosno udaljenosti od fenomena/oblika/pojaava pričanja o djetinjstvu odraslih i pričanja djece o osobnom iskustvu mijenjala su se s mijenama u društvu, mijenama unutar samih disciplina te njihovom međusobnom dinamikom.

LITERATURA

- ALUJEVIĆ, Maja i Vedrana PREMUŽ ĐIPALO. 2008. *Dite u pučkoj kulturi Dalmacije*. Split: Etnografski muzej.
- BAŠIĆ, Elly. 1958. Brojalica. Melografski problem dječjeg poetskog stvaralaštva. U: *Treći kongres folklorista Jugoslavije*. Cetinje: DFCG, 241–253.
- BAŠIĆ, Elly. 1972. Zadaci i perspektive u istraživanju dječjeg stvaralaštva. U: *Rad XVII kongresa SUFJ*. Zagreb: SUFJ DFH, 411–418.
- BAŠIĆ, Elly. 1982. Dječje brojalice danas i uzroci njihove kreativne atrofije. U: *Rad 27. kongresa SUFJ*. Sarajevo: UFBiH, 307–311.
- BAŠIĆ, Elly. 1983. Susret s romskom djecom. U: *Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 790–795.
- BAŠIĆ, Elly. 1985. Međusobni utjecaju podunavskih zemalja na dječje igre, posebno na dječje brojalice. U: *Zbornik radova XXXII kongresa SUFJ*. Novi Sad: UFSAPV, 577–583.
- BAŠIĆ, Elly. 1986. Razlike u 'autentičnosti' dječjeg stvaralačkog izraza i promatračkog kuta odraslih. U: *Zbornik od XXXI kongres na Cojzot na združenijata na folkloristite na Jugoslavija*. Skopje: UFM, 613–616.
- BAŠIĆ, Elly. 1989. Izađimo iz kule od bjelokosti – pomognimo razvoju djetetove muzikalnosti. U: *Zbornik radova XXXVI. kongresa SUFJ*. Beograd: UFS, 508–516.

- BAŠIĆ, Elly. 1991. Dječje stvaralaštvo na otoku Hvaru (1953–1979). U: *Zbornik radova 29. kongresa SUFJ*. Zagreb: HDF, 43–52.
- BELAJ, Melanija. 2005. *Obiteljske fotografije – analiza i interpretacija u okviru etnološko-antropološke znanosti*. Magistarski rad (neobjavljeno). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- BELAJ, Melanija. 2008. Obiteljska fotografija kao kreiranje i arhiviranje (poželjne) stvarnosti. *Narodna umjetnost* 45/2:135–153.
- BIŠKUPIĆ, Iris. 1991a. Dječje igračke Hrvatskog zagorja. *Etnološka tribina* 14: 85–89.
- BIŠKUPIĆ, Iris. 1991b. *Dječje igračke Hrvatskog zagorja*. Zagreb: Galerija Mirko Virius.
- BIŠKUPIĆ, Iris. 1998. Hrvatske tradicijske dječje igračke. U (Petra Somek, ur.): *Kid Size. Prema djetetu. Stvaranje svijeta malenih*. Zagreb: Glas koncila, 37–43.
- BOHANEK, Jennifer G.; Kelly A. MARIN; Robyn FIVUSH; Marshall P. DUKE. 2006. Family Narrative Interaction and Children's Sense of Self. *Family Process* 45/1:39–54.
- BONIFAČIĆ, Nikola. 1968. Porodaj, kao motiv u narodnoj drami. U: *Rabotata na XIII kongres na Sojuzot na folkloristite na Jugoslavija*. Skopje: UFM, 385–390.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1978a. Usmena književnost. U: *Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga I. Usmena i pučka književnost*. Zagreb: Liber–Mladost, 7–353, 641–645.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1978b. Zagrebačka usmena pričanja u preplitanju s novinama i televizijom. *Narodna umjetnost* 15:11–35.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1984a. O pripovjedačima u naše doba. U: *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 183–198.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1984b. Pričanja o životu. (Iz problematike suvremenih usmenoknjiževnih vrsta). U: *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 309–366.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1998. Institutska davna mitska prošlost. *Narodna umjetnost* 35/2:269–275.

- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 2007. *Priče iz moje davnine*. Zagreb: Matica hrvatska.
- BREWER, William. 1986. What is Autobiographical Memory? U (David C. Rubin, ur.): *Autobiographical Memory*. Cambridge: Cambridge University Press, 25–49.
- BREWER, William. 1995/2005. What is recollective memory. U (David C. Rubin, ur.): *Remembering Our Past. Studies in Autobiographical Memory*. Cambridge: Cambridge University Press, 19–66.
- ČALE FELDMAN, Lada, Reana SENJKOVIĆ i Ines PRICA. 1992. Poetika otpora. *Narodna umjetnost* 29:45–105.
- DURAN, Mirjana. 2001a. Dječja subkultura kao dio narodne kulture. *Književna revija* 3/4:22–38.
- DURAN, Mirjana. 2001b. *Dijete i igra*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- DURAN, Mirjana. 2003. *Tradicija spontane kulture djece i mladih. Spomenar i dnevnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- DURAN, Mirjana. 2004. Spomenar – tradicijski žanr spontane kulture djece i mladih. *Društvena istraživanja* 13/3:529–554.
- GULIN ZRNIĆ, Valentina. 2004a. Moj dom: stvaranje mjesta u novozagrebačkom prostoru. *Život umjetnosti* 38/73–04:40–53.
- GULIN ZRNIĆ, Valentina. 2004b. *Urbana antropologija novozagrebačkog naselja. Kultura svakodnevice u Travnom*. Doktorska disertacija (neobjavljeno). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- HADŽIHUSEJNOVIĆ, Miroslava. 1991. Suvremene dječje glazbene igre. U: *Zbornik radova 29. kongresa SUFJ*. Zagreb: HDF, 477–480.
- HAMERŠAK, Marijana. 2003a. Dječji folklor između prežitka i prepreke. *Etnološka istraživanja* 9:35–43.
- HAMERŠAK, Marijana. 2003b. Oglašavanje djetinjstva: Razgovori o proizvodnji. *Medijska istraživanja* 9/2:67–86.
- HAMERŠAK, Marijana. 2004a. Desetljeća Arièsove povijesti djetinjstva. *Časopis za suvremenu povijest* 36/3:1061–1078.
- HAMERŠAK, Marijana. 2004b. History, Literature and Childhood: Encounters and Departures. *Narodna umjetnost* 41/1:23–39.

- JAMBREŠIĆ, Renata. 1994. *Usmena kazivanja o životu: problem pragmatike i semantike pripovjednog teksta*. Magistarski rad (neobjavljeno). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- JAMBREŠIĆ KIRIN, Renata. 1995. Svjedočenje i povijesno pamćenje: o pripovjednom posredovanju osobnog iskustva. *Narodna umjetnost* 32/2:165–186.
- JAMES, Allison. 2004. Understanding Childhood from an Interdisciplinary Perspective. U (Peter B. Pufall i Richard P. Unsworth, ur.): *Rethinking Childhood*. New Brunswick, New Jersey and London: Rutgers University Press, 25–37.
- JAMES, Allison i Alan PROUT, ur. 2004. *Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. New York, London: Routledge/Falmer.
- JAMES, Allison i Adrian JAMES. 2008. *Key Concepts in Childhood Studies*. London: Sage.
- KOVAČIĆ, Željko. 1982. Stvaralaštvo djece pastira srednje Posavine. U: *Rad 27. kongresa SUFJ*. Sarajevo: UFBIBH, 385–389.
- KOVAČIĆ, Željko. 1983. Stari sportovi na snijegu i ledu djece srednje Podravine. U *Zbornik 1. kongresa jugoslovenskih etnologov in folkloristov*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 790–795.
- KOŽIĆ, Maja. 1986. O narodnim dječjim igrama i o pokušajima njihova oživljavanja u Hrvatskoj. U: *Zbornik od XXXI kongres na Cojzot na združenijata na folkloriste na Jugoslavija*. Skopje: UFM, 617–622.
- KOŽIĆ, Maja. 1987. Dječje igre u okolici Zagreba. *Etnološka istraživanja* 3–4:413–445.
- LEČEK, Suzana. 1997. Nismo meli vremena za igrati se... Djetinjstvo na selu (1918. – 1941.). *Radovi (Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu)* 30/1:209–244.
- LOZICA, Ivan. 1979. Metateorija u folkloristici i filozofija umjetnosti. *Narodna umjetnost* 16:33–55.
- LOZICA, Ivan. 1982. Tradicijski folklorni motivi u dječjim vicevima. U: *Rad 27. kongresa SUFJ*. Sarajevo: UFBIBH, 395–400.
- LOZICA, Ivan. 1990. Favorizirani i zanemareni žanrovi u usmenoj tradiciji. *Narodna umjetnost* 27:111–119.

- LOZICA, Ivan. 2006. Tekstom o terenu. U (Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić, Goran Pavel Šantek, ur.): *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku i Naklada Jesenski i Turk, 237–260.
- MARKOVIĆ, Jelena. 2008a. Je li etično etički istraživati s djecom? Neka etička pitanja u istraživanju folklorističkih i kulturnoantropoloških aspekata djetinjstva. *Etnološka tribina* 32:147–165.
- MARKOVIĆ, Jelena. 2008b. Osobni mit, mit o djetinjstvu i obiteljski mit u usmenom narativnom diskursu? *Narodna umjetnost* 45/2:115–133.
- MARKS, Ljiljana. 1991. Dječji vicevi – mogućnosti klasifikacije i interpretacije. *Narodna umjetnost* 28:213–225.
- MARKS, Ljiljana i Ivan LOZICA. 1998. Finitis decem lustris. Pola stoljeća folklorističkih (filoloških, etnoteatroloških i njima srodnih) istraživanja u Institutu. *Narodna umjetnost* 35/2:67–101
- MILLER, Peggy J., Randolph POTTS, Heidi FUNG, Lisa HOOGSTRA, Judy MINTZ. 1990. Narrative practices and the social construction of self in childhood. *American Ethnologist* 17/2:292–311.
- MURAJ, Aleksandra. 1987. *Kultura stanovanja u ruralnom naselju (na primjeru Sošica u Žumberku)*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- MURAJ, Aleksandra. 1989. *Živim znači stanujem. Etnološka studija o kulturi stanovanja u žumberačkim Sošicama*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo.
- Narodna umjetnost* 35/2. 1998. Tematski broj: Uz pedesetu obljetnicu Instituta za etnologiju i folkloristiku.
- NAZOR, Ante. 1968. Običaji oko rođenja, spola, izgleda i sudbine djeteta u Poljicima. U: *Rabotata na XIII kongres na Sojuzot na folkloristite na Jugoslavija*. Skopje: UFM, 311–322.
- OKLEY, Judith. 1992. Anthropology and Autobiography. Participatory Experience and Embodied Knowledge. U: (Judith Okely i Helen Callaway, ur.): *Anthropology and Autobiography*. London, New York: Routledge, 1–28.

- OREPIĆ-RAJKOVIĆ, Zorica. 1982. Djeca-stvaraoci i nosioci folklor. U: *Rad 27. kongresa SUFJ*. Sarajevo: UFBiH, 303–306.
- PAUN, Anita. 2001. *Pučke igre i igrčke sutlanskog kraja*. Zagreb: Muzeji Hrvatskoga zagorja, Muzej "Staro selo" Kumrovec.
- PERIĆ-POLONIJO, Tanja. 1982. O nekim obilježjima dječjeg usmenoknjiževnog repertoara. U: *Rad 27. kongresa SUFJ*. Sarajevo: UFBiH, 391–394.
- PERIĆ-POLONIJO, Tanja. 2000. *Hrvatske narodne uspavanke*. Zagreb: Profil international.
- POLONIJO, Ivana i Luka ŠEŠO. 2002a. "Dijete pred rajskim vratima". Narodna vjerovanja Južnih Slavena u nadnaravnu manifestaciju duša mrtve djece. *Kodovi slovenskih kultura* 7:102–130.
- POLONIJO, Ivana i Luka ŠEŠO. 2002b. Motiv djeteta u Matičinoj antologiji "Hrvatske narodne pjesme I–X". *Kodovi slovenskih kultura* 7:187–221.
- POVRZANOVIĆ, Maja. 1997. Children, War, Nation. Croatia 1991–4. *Childhood* 4/1:81–102.
- PRICA, Ines i Maja POVRZANOVIĆ. 1995. Autobiografije dječuratnih prognanika kao etnografija odrastanja. *Narodna umjetnost* 32/2:187–216.
- RAJKOVIĆ, Zorica. 1978. Današnji dječji folklor – istraživanje u Zagrebu. *Narodna umjetnost* 15:37–96.
- RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja. 1979. Istraživanje folklor i kulturna praksa. *Narodna umjetnost* 16:9–20.
- RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja. 1988. *Etnologija naše svakodnevice*. Zagreb: Školska knjiga.
- SENJKOVIĆ, Reana. 2002. *Lica društva, likovi države*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- ŠARIĆ, Dunja. 2002. *Izrada pučkih svirala i drvenih igrčaka*. Stalni postav. Muzej Staro selo Kumrovec. Kumrovec: Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej Staro selo.
- TOLDI, Zvonimir. 2006. *Mi smo djeca vesela*. Slavonski Brod: Muzej Brodskog Posavlja.

- VANDÜLMEN, Richard. 2005. *Otkriće individuuma 1500. – 1800.* Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- VELČIĆ, Mirna. 1991. *Otisak priče.* Zagreb: August Cesarec.
- ZEČEVIĆ, Divna. 1976. Svakodnevno pripovijedanje i usmena književna tradicija u prigradskom selu Šestinski Kraljevec. *Narodna umjetnost* 13:123–140.
- ZEČEVIĆ, Divna. 1995. Remetska književna kronika (Usmena, pisana i tiskana). *Narodna umjetnost* 32/2:65–107.
- ZERUBAVEL, Eviatar. 2007. Društvena sjećanja. *Diskrepancija* sv.18, br. 12:167–197.
- ZIMA, Dubravka. 2006. Djetinjstvo i stereotipi: Slika djeteta u hrvatskome dječjem romanu 20. stoljeća. U (Dubravka Oraić Tolić i Ernő Kulcsár Szabó, ur.): *Kulturni stereotipi: Koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima.* Zagreb: FF press.
- QVORTRUP, Jens, Marjatta BARDY, Giovanni SGRITTA, Helmut WINTERSBERGER, ur. 1994. *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics.* Aldershot, Brookfield, USA etc.: Avebury – European Centre Vienna.

CHILDREN'S ORALITY AND ORALITY ON CHILDHOOD IN CROATIAN ETHNOLOGY AND FOLKLORISTICS

Summary

Questioning of 'meeting points', scientifically often left unnoticed, 'chance' meetings, intertwining and intermingling of key concepts which are relevant for the research of orality on childhood by the children and adults alike, and these are childhood and orality, frequently presents a dialogue with and in between gaps which form a part of relatively independent and often autonomous interests in: children orality in folkloristics and orality on childhood in ethnology, as well as the interest of folkloristics in life stories, or rarely the other way around. The above mentioned folkloristic interest is usually focused on adult story tellers and stories on adult age.

The focus of, especially, ethnology, has been and has partly remained centered around generic, nonspecific, general personal memory and hence from that memory derived personal stories on childhood which then served as the basis for the transformation of ethnographic material into ethnological knowledge. Ethnology has also been focused on autobiographical knowledge (though less than on nonspecific memories) and up to recent period very rarely on specific personal memories on childhood. Only due to the broadening of the competencies of folklorists and to the interest of folkloristics and literary theory in life stories at the end of 1970s and the beginning of the 1980s, specific personal memories and stories have become the objects of interest.

Generally speaking, folklorists were firstly interested in children's orality and only later, through their interest in life stories, in orality on childhood. Ethnologists were interested in orality on childhood (but not as a form of oral tradition, but only as one aspect of the ethnological knowledge on childhood) and only exceptionally children's experience or experience of childhood.

This aim of this article is to analyze causes and consequences of (non)interest in children's orality and orality on childhood in Croatian ethnology and folkloristics and is on one hand following the tradition of folkloristic research of children's folklore in Croatia, especially the changes in the attitude of folklorists towards children informants, the changes in the (non)aestheticized folklore genres and hence accounts on specific personal memories. On the other hand, the article discusses the fragments inside specific ethnological research in Croatia which could only sporadically be called the ethnography of childhood or which could, eventually, lead to one, including the research attempts interested in children's experience and experience of childhood.

Key words: children, childhood, children's folklore, children orality, orality on childhood, life stories, stories on childhood, Croatian ethnology and folkloristics